№ 89 Մայիսի 19 (31) 1881 Մայիսի 19 (31) № 89

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հրէաների ջարդի տնտեսական հետևանք.— ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. «Մասիս» լրագրից. Նամակ խմբագրին. Ներքին լուրեր.— ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ֆրանսիա. Թիւրքիա.— ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Մատենագրութիւն.

ՀՐԷԱՆԵՐԻ ՋԱՐԴԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔ

—

Բարբարոս շարժումը, որ տեղի ունի այս րոպէիս ամբողջ հարաւային Ռուսաստանում ինչ պատճառներից առաջ եկաւ,— մեր նպատակը չէ այստեղ քննելու. Պատճառները շատ բազմաթիւ են. ռուս ժողովրդի ֆանատիկոսութիւնը մովսիսական կրօնի հետևողների դէմ, հրէաների վերաբերութեամբ բացառական օրէնքները, որոնց զօրութեամբ հրէան իրաւունք չունի ապրել ամբողջ Ռուսաստանում, այլ պետութեան մի քանի նահանգներում միայն, այդ պատճառով նրանց մի տեղ անչափ խմբվելը, նրանց իրաւունք չունենալը հողեր գնելու, նրանց ձեռքով ռուս ժողովրդի հարստահարելը, նրանց միմիայն առևտուրով և արդիւնագործութեամբ պարապելը, մամուլի մի մասի ռուս ժողովրդի մոլեռանդութեան հրէաների դէմ անդադար գրգռելը, նոյն իսկ հրէաների սահմանափակ ընտանեկան և հասարակական կեանքը, որի պատճառով նրանք դարերով չէին խառնվում ռուս ժողովրդի հետ, նրանց իրաւունք չունենալը գործ դնել իրանց մտաւոր ուժերը հասարակական և պետական այս կամ այն ասպարիզում,—ահա այդ բոլոր պատճառները միասին վեր առած ծնեցնում են և վառ են պահում միշտ բուն ռուս ժողովրդի և հրէաների մէջ յարաբերութիւնների սաստիկ խորթութիւն և միջոց չեն տալիս համերաշխութեան կապ հաստատել մի և նոյն պետութեան համաքաղաքացիների մէջ։

Ի՞նչ է եղել վերջին տխրալի անցքերի շարժառիթը, արդեօք յեղափոխականների ստորերկրեայ պրօպագանդան, որոնց նպատակն է որքան հնար է աւելի խառնակութիւն ցցել Ռուսաստանում, թէ մասամբ ժողովրդի ազխատութիւնը, որ մի բառ միւսի տեղ ընդունելով, հաւատացած էր որ ինքն թէրութիւնը հրամայել է ջարդել հրէաներին, թէ մասամբ և գերմանիայի հակահրէական ամօթալի շարժման օրինակը,—մենք այստեղ քննել չենք կարող, քանի որ վերջին օրերի տխուր անցքերը կատարելապէս բացատրված չեն։

Բայց անհերքելի է, որ հարաւային Ռուսաստանի մէջ պատահած հրէաների սարսափելի ջարդը ոչ թէ միայն կաղքատացնի նոյն իսկ հրէաներին, բայց հարուած կը տայ և հարաւային Ռուսաստանի ամբողջ առևտուրին, հարուած կը տայ և ռուս առևտուրին և արդիւնագործութեանը առհասարակ, արձագանք կունենայ և պետութեան ներքին տնտեսական կեանքի մէջ, վատ ներգործութիւն կունենայ և Ռուսաստանի արտաքին, միջազգային տնտեսական յարաբերութիւնների վրա։

Հարաւային Ռուսաստանում առևտուրը, արդիւնագործութիւնը, ֆաբրիկաները, վաճառականութիւնը, բանկերը, բաժանորդական այլ և այլ ընկերութիւնները՝ հրէայ ապդարինակութեան ձեռքումն են։ Պետութեան մի մասի տնտեսական դիրքը կապ ունի նոյն պետութեան միւս մասերի տնտեսական դրութեան հետ։

Արդէն առևտուրը ընկած է հարաւային նահանգներում, առաջին հարկաւորութեան մթերքների գները սաստիկ բարձրացել են, գլխաւոր ֆաբրիկաները փակված են, մեծ քաղաքների մի քանի բանկերը սնանկանալու մօտ են, արտասահմանից դադարել են ապրանքներ բերելուց, ունևոր հրէաները, որոնց գործարաններում հազարաւոր մշակներ էին բանում, գցում են իրանց գործերը և տեղափոխվում են արտասահման, հարաւային Ռուսաստանի մի քանի տեղերում ամեն տարի տեղի ունեցող տօնավաճառները չը կայացան այս տարի, հասարակութիւնը հանում է իր կապիտալները մասնաւոր և հասարակական բանկերից և տանում, գնում է պետական բանկի բաժինները, կիսվի մի բանկ օժանդակութիւն է խնդրում կառավարութենից, արդէն լրագիրներում լուր է տարածվել որ այս տարի Նիժնի-Նօվգորոդի տօնավաճառը կայանալու չէ, և այլն։

Այդ տեսակ տնտեսական ճգնաժամ չէ կարող ներգործութիւն չունենալ և Ռուսաստանի միջազգային տնտեսական յարաբերութիւնների վրա, ռուսաց արժեթղթերի արտասահմանում սաստիկ ընկնելու վրա։ Իսկ երբ արժեթղթերը ընկնում են, դրա հետ միասին և ոսկին հրեշաւոր կերպով բարձրանում է։ Ահա արդէն հեռագիրը մեզ հաղորդում է որ ռուսաց արժեթղթերը, որոնք մի քանի շաբաթ առաջ յանկարծ բարձրացել էին եւրոպական բորսաների վրա, այժմ սաստիկ ընկել են։ Ոսկին բարձրացել է մինչև 8 րուբլ 9 կոպէկ, իսկ ռուսաց 100 րուբլ որ իսկապէս հաւասար է 300 գերմանական մարկի և որ մի քանի շաբաթ առաջ արժէր Համբուրգի մէջ 218 մարկ, այժմ ընկել է 207 մարկի, փարիզում, ուր մայիսի սկզբում ռուսաց 100 րուբլ արժէր դեռ 261 ֆրանկ, այժմ ընկել է 256 ֆրանկի, և այլն։

Եւրոպական բորսաները առհասարակ շատ զգայուն են միշտ դէպի եւրոպական մի պետութեան մէջ կատարվող տնտեսական կամ քաղաքական անցքերը։

Այդ տեսակ անցքեր, ուրեմն, ինչպէս ազգաբնակութեան մի մասի ջարդը միւս մասի ձեռքով, ժամանակակից պետութիւնների միջազգային յարաբերութիւնների մէջ համարվում են կոպտաբեր տնտեսական ճգնաժամեր և էժան չեն նստում նոյն իսկ ազգաբնակութեան ջարդող մասի համար։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ՄԱՍԻՍ“ ԼՐԱԳՐԻՑ

—

Ռուսաստանէն հասած վերջին լուրերէն կիմացուի թէ Ս. Էջմիածնի վեհ. կաթո-

---

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

—

«ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՕՍ ՁԱՅՆ» Ս. Շահազիզեանի, Մօսկվա, 1881 թ. գինը 2 ր.

—

Այս օրերս հրատարակվեցաւ Մօսկվայում վերև յիշված վերնագրով հայերէն մի գիրք, 351 երեսից բաղկացած, որ մեր կարծիքով, մի գեղեցկիկ բացառութիւն է կազմում մեր ժամանակակից գրականութեան մէջ.

Շահազիզեանի գիրքը կարդացվում է մեծ ուրախութեամբ, մինչև անգամ կասեմ յափշտակութեամբ. Նա մեր արդեան հայ գրականութեան մէջ այն կողմից բացառութիւն է կազմում, որ մեր գրականական պատմութեան մօտիկ անցեալի անաչառ քննադատութիւն է. Նա այն կողմից էլ բացառութիւն է կազմում, որ շատ հազիւ է պատահում որ մի հայ հրապարակապէս հանդէս դուրս գայ մի ուրիշ հայի պաշտպանելու. Հային յատուկ է ցեխ ցցել հայի երեսին, ինչքան բարձր էլ լինէր նա, ոտնակոխ անել նրա պատիւը,— բայց ոչ թէ պաշտպանել մի այլ հային....

Շահազիզեանի գիրքը արտայայտութիւն է զարթնած հասարակական խղճմտանքի, դա մի բողոք է, խղճմտանքի մի աղաղակ է ընդդէմ զրպարտութեան ու բամբասանքի, սև նախանձի, քսուէթեան, կեղծաւորութեան և խաւարամտութեան.

Խօսքը պ. Ալէքսանդր Երիցեանի յօդուածի վրա է, որ նա հրատարակեց «փորձի» մէջ 1879 թւին Ստեփաննոս Նազարեանցի մասին.

Բամբասանք և զրպարտութիւն ենք ասում,— որովհետև Շահազիզեանը չօչափելի փաստերով ցոյց է տալիս, որ Երիցեանը յեղաշրջում է և աղաւաղում է խօսքեր և իրողութիւններ Նազարեանցի կենսագրութիւնը գրելու ժամանակ. Սև նախանձ,—որովհետև «փորձի» աշխատակիցը ամեն ճիգ է թափում ցոյց տալու համար որ Նազարեանցը ոչինչ նշանաւոր բան չարդիւնաբերեց իր ամբողջ գործունէութեան ժամանակ. Քսուէթիւն,—որովհետև ազնիւ պարոնը, ինչպէս Շահազիզեանը նրան անդադար անուանում է իր գրքի մէջ, ջանում է իր յօդուածով հաճելի լինել այն պարոնների մի յայտնի խմբին, որոնք միշտ եղել են Նազարեանցի ոխերիմ թշնամիներ և աշխատել են նրան մաշել, նրան վնասել. Կեղծաւորութիւն և խաւարամտութիւն,—որովհետև Երիցեան կամենում է իր գրուածքի մէջ երևալ առաջադէմ, նոր, ազատամիտ ուղղութեան տէր մարդ, յանդիմանում է մինչև անգամ Նազարեանցին որ սա չէր հետևում իր ժամանակակից ռուս առաջադէմ մամուլի ոգուն և մի և նոյն ժամանակ պախարակում է Նազարեանցին նոյն իսկ նրա բոլոր առաջադէմ գաղափարների համար, համարելով նրանց ազգի համար ամենավնասակար գաղափարներ.

Ահա ինչ տպաւորութեան տակ է լինում և ինչ եզրակացութիւնների ու համոզմունքների է գալիս ընթերցողը, Շահազիզեանի գիրքը ամբողջապէս կարդալուց յետոյ. Դա ճշմարիտ է մի պօլեմիկական խիստ, անողորմ գրուածք է, բայց ոչ թէ մեր հայոց միւս պօլեմիկական գրուածների նման, որոնց մէջ տիրում են դարդակ խօսքեր, կիրք, ապացոյցներից զուրկ մրտքեր,—բայց մի ծանր, յարգելի աշխատանք, որ գրելու համար, երևում է, հարկաւորվեցաւ շատ ժամանակ և գործի խղճմտաւոր ուսումնասիրութիւն, որ հիմնված է ամբողջապէս իրողութիւնների ճիշտ հաւաքածուի, լօգիկական դատողութեան, վկայութիւնների և խիստ համեմատական սիստեմայի վրա.

Բացի սորանից գրքի հեղինակի մէջ մենք բարևում ենք ազատամիտ, առաջադէմ կուսակցութեան մարդուն, այն փոքրաթիւ հայ ընտանիքի անդամակցուն, որին և մենք մեզ միշտ պատիւ ենք համարել պատկանելու.

Առաջադէմ ոգին Ռուսաստանի հայոց գրականութեան մէջ մտցրած է եղել Ս. Նազարեանցի ձեռքով և նրանք որոնք այժմ պատկանում են այդ ուղղութեանը, հպարտութեամբ կարող են իրանց անուանել Նազարեանցի աշակերտներ.

Յիսուներորդ թուականների սկզբներում, երբ հայերի մէջ դեռ չը կար ազգային զգացմունքի ինքնաճանաչութիւն, երբ հայը դեռ չէր խօսում ու գրում իր գրական, աշխարհաբառ մայրենի լեզուով, երբ մեր հասարակութեան մէջ դեռ զարթնած չէր ինքնաքննութեան զգացմունքի նշոյլն անգամ,—յանկարծ հանդէս դուրս եկաւ մի մարդ որ սկսեց քարոզել աշխարհաբառ կենդանի լեզուի գործածութիւնը և առաջին փորձ փորձեց ստեղծել այդ կենդանի գրական լեզուն, առաջինն էր, որ մտցրեց մամուլի մէջ ինքնաքննութեան սիստեմը, առաջինն էր, որ փորձեց բացատրել ազգութեան գաղափարը, յայտնելով որ ազգութիւնը և կրօնը ջոկ բաներ են.

Ինչպէս միշտ պատահում է վերանորոգիչների հետ, նրա դէմ զինվեցաւ խաւարը, մոլեռանդութիւնը և ինքնահաւան ագխատութիւնը զանազան Արարատեանների, Չէրքէզեանների և Մանդինեանների առաջնորդութեամբ. Մի խումբ մարդկանց, որոնք կեղծաւոր կերպով իրանց ցոյց էին տալիս Նազարեանցի բարեկամներ, մատնեցին նրան կառավարութեանը և գրել տուեցին հայոց կաթողիկոսին մի պաշտօնական թուղթ մինիստրութեանը, որով կաթողիկոսը խնդրում էր կառավարութիւնից դադարեցնել «Հիւսիսափայլի» հրատարակութիւնը, որպէս վնասակար հրատարակութիւն ազգի և եկեղեցու գոյութեան համար.

Ահա Շահազիզեանի գրքի պատմական մասի կարճառօտ բովանդակութիւնը.

Կրքերը հանգստացան. Նազարեանց յետ քաշվեց գրական ասպարիզից. վերջապէս 1879 թւին նա վախճանվում է.

Չէ անցնում մի վեց ամիս և «փորձ» ամսագիրը իր աշխատակից Երիցեանի յօդուածով նորոգում է այն բոլոր զրպարտութիւնները և կեղտոտութիւնները արդէն մեռած Նազարեանցի դէմ, որ այդ նշանաւոր գործողը կրեց իր կենդանութեան ժամանակ իր խաւար թշնամիներից.

Բայց Երիցեանը խորամանկութեամբ է բռնում գործը. Նա կամենում է ցոյց տալ որ հետևում է ոչ թէ այն առածին, որ ասում է «մեռածների մասին կամ ոչինչ, կամ լաւ», բայց այն աւելի ժամանակակից առածին, որ ասում է «մեռածների մասին ճշմարտութիւն» Ահա ինչ է ասում նա.

Հազիւ թէ վեց ամիս կայ Նազարեանցի վախճանելու օրից և դեռ չէ անցած ու չուտ չէ անցնելու այդ կորուստի ընդհանուրիս պատճառած ցաւը, դեռ հայոց եկեղեցիներում կատարվում է նրա հոգեհանգիստը ու վառ է նրա խունկ ու մոմը և ահա մենք փութահանում ենք ամենայն խստութեամբ և անաչառութեամբ քննութեան տակ ձգել հանգուցելոյս գրականական բոլոր գործունէութիւնը.

Շահազիզեանի գրքի մէջ բերած օրինակներից երկու երեքը բաւական է ցոյց տալ համոզվելու համար, որքան խիստ և անաչառ է Երիցեանը. Ահա ինչ է ասում Շահազիզեան.

Առաջին երկու երեք տողը, որ Նազարեանցի

ղիկոսն, ի ցաւ սրտի բոլոր Հայոց, Ռուսիոյ կայսեր սպանման լուրը լսելէն ի վեր հիւանդացած է։ Կը պատմուի թէ բոլորովին առանձնացած է վեհարանին մէջ, և քովը մի միայն Մանկունի եպիսկոպոսը կը յաճախէ. իսկ բոլոր միաբանք, նոյն իսկ բժիշկն անգամ, Մանկունիի կողմէն արգիլուած են հիւանդին քովն երթալ։

Վեհ. Հայրապետին այս ցաւալի կացութիւնը լսելով սաստիկ զգածուած են Ռուսիոյ ազգայինք և չեն կարող բացարձակապէս իրենց ցաւն յայտնել, քանի որ Էջմիածնի Սինոդն իսկ կը լռէ այս մասին և պաշտօնական տեղեկութիւն չը հրատարակեր։ Մանկունի եպիսկոպոսը բարեպատեհ առիթ համարելով՝ Վեհ. Կաթողիկոսին հիւանդութիւնը կը ծածկէ, և ամենայն ինչ կը գործէ յանուն նորա։ Մանկունին՝ վեհափառ Կաթողիկոսին անուամբ կաթողիկոսութիւն կընէ և ապօրէն հրամաններով և տնօրէնութեամբք դրամ դիզելով. իւր ապագայն կապահովէ Կ. Պոլիս չուելու համար։ Այժմ տպացոյց են շատ մի թեմական Առաջնորդ եպիսկոպոսաց և վարդապետաց յԷջմիածին կոչուիլն, և նոյն վիճակաց եկեղեցական, դպրոցական և այլ հասութից ուղղակի ի վեհարան պահանջուիլն և վիճակային դպրոցաց անխնամ մնալն։

Ըստ մեզ՝ Կ. Պոլսոյ Ազգ. Վարչութեան և մանաւանդ Ս. Պատրիարքին անհրաժեշտ պարտաւորութիւնն է՝ ապահով միջոցներով ստուգել այս մասին կացութիւնն, և ընդհանուր ազգին ուշադրութիւնն հրաւիրել Վեհ. Կաթողիկոսին ամենացաւալի և անակնկալ հիւանդութեան և Էջմիածնի վտանգալից կացութեան վերայ, վասն զի Կաթողիկոսին հիւանդութիւնն, եթէ ըստոյգ է, առաւել վնասակար է ազգին՝ քան թէ նորա վախճանումը։ Կարծեմ կասեմք, եթէ ստոյգ են այս տեղեկութիւնքը, ազգը պարտի աճապարել ապահովելու Էջմիածնի կաթողիկոսութեան վարչական գործոց վիճակը. վասն զի Էջմիածնի բոլոր իրաւունքները կրնան վտանգի հանդիպիլ, և այնուհետև ազգին ամեն ջանքն ու աշխատութիւնք կարող չը լինին եղած ծանր վնասները դարմանելու։

—

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

—

Լէնկօրան, 4 մայիսի

Կը խնդրեմ սոյն նամակովս ստանաք ցուցակն նուիրատուաց հանդերձ 299 րուբլ գումարի, որը ժողովված է Զիքիչլեարում և նորա սահմաններում եղած անձինքներից. Տէր Յովհաննէս Մկրտիչեան Եզնաեանցի ձեռամբ, յօգուտ Տաճկաստանի սովեալ հայերի և կը խնդրեմ դրամները հասցնէք ուր հարկն է. իսկ ցուցակը նուիրատուաց բարեհաճէք տպագրել ձեր պատուական ազգային լրագրում, ի միամտութիւն նուիրատու անձանց։

Ստեփաննոս Տէր Օհաննեանց 15 ր., Աբրահամ Յովաննիսեան Կիրակոսեանց, Աղեքսանդր Յարութիւնեան Ղուլիեանց, Յովհաննէս Մկրտիչեան Եզնաեանց, իւրաքանչիւրը 10 ր., Ասլան Բոլուճեանց, Միրզա Բաբաեանց, Յովսէփ Բաքալով, Յակոբ Զաքարեանց, Թաւլան Մահամադ օղլի, Կոնստանտիանոս Մարտիրոսեանց, Іосифъ Жугутъ, Կոնստանդին Ղարագիօզեանց, վրացի Դանդուրով, Գայեանէ Ղազարեանց, Առաքել Պետրոսեանց, Սիմէօն-Սերգէյեան Յովհաննէսեանց, Աղէքսանդր Սուքիասեանց, Յարութիւն Յար. Լալախանեանց, Աստուածատուր Ղուկասեանց, Самуилъ Баисеевичъ, Բեգլիար Քոչարեանց, Աբրահամ Նասիբեանց, Յովսէփ Ծատուրեանց, իւրաքանչիւրը 5 ր., Կարապետ Սարգսեան Մարութեանց 15 ր. Յոյնի մին 4 ր., Աստուածատուր Սարգսեանց, Անդրէաս Հայրապետեանց, Գրիգոր Բալասանեանց, Ջաֆար Հաջի օղլի, Խաչով Սարուխանեանց, Յովհաննէս Բաղրեանց, Лиза Бица Шувили, Іосифъ Шараевъ, Самеонъ Финштейтъ, իւրաքանչիւրը 3 ր., Մկրտիչ Թումաեանց, Գրիգոր Յակոբեանց, Խաչով Թամաղեանց, Միրզա Արզումանեանց, Հայրապետ Խուդավերդեանց, Վրացի մին, Մօլլա-Մասի Մահմադ Բիգա օղլի, Թադէոս Ցինաւորեանց, Յովհաննէս Մխիթարեանց, Բաղիշ Ներսէսեանց, Թադէոս Վապիրեանց, Гассанъ Амировъ, Յովհաննէս Մնացականեանց, Ղուկաս Աբրահամեանց, Գարասիմ Հայրապետեանց, Սերգէյ Հախումեանց իւրաքանչիւր 2 ր., П. Кулыгинъ, Петръ Жуковъ, Աւանէս Ղազարեանց, Ղանի Ազադաղաչ օղլի, Ռաֆայէլ Դոնդարով, Աւետիք Բանիեանց, Սարգիս Բարխուդարեանց, Միքայէլ Մխիթարեանց, Գէորգ Ղուլբանդեանց, Վիրգի Արզումեանց, Խաչատուր Ստեփանեանց, Աւանէս Յովսէփեան իւրաքանչիւր 1 ր., И. Карналиевъ 40 կ. Ընդամենն է 230 ր. 40 կոպ.

Փոստի ծախսն ժողովեալ գումարից դուրս հանելով 1 ր. 40 կոպ., կը մնայ ուղիղ 229 ր., որը սոյն ծրարովս ուղարկում եմ։

Ստեփաննոս քահանայ Տէր-Ստեփաննոսեանց

—

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մայիսի 14-ին Նորին Կայսերական Բարձրութիւն Մեծ Իշխան Կովկասեան փոխարքան հասել է Թիֆլիս։

—

Գ. Շահազիզեանցի «Հրապարակախօս Ձայն» գիրքը գնելու ցանկացողը կարող է դիմել իւրան հեղինակին հետևեալ հասցէով. «Москва, Армянскій переулокъ, Лазаревск. Инстит. Сумбату Шахъ-Азизу.» Գինը ամեն տեղ 2 րուբլ է։

—

«Մեղու Հայաստանի» լրագիրը հաւատացնում է որ այն լուրը թէ Գօրու մօտ գտնված վրացախօս Ուպլիսցիխէ հայ գիւղը դիտաւորութիւն ունի ընդունել ուսսադաւանութիւնը, սխալ է։ Բայց մեզ հաստատ յայտնի է որ բացի մեր խմբագրութենից տեղական և մի քանի միւս խմբագրութիւններն էլ ստացել են այդ մասին թղթակցութիւններ, որոնց մէջ հաղորդում են թէ այդ գիւղը արդէն ներկայացրել է կրօնափոխութեան մասին խնդիրք Վրաստանի էկզարխին։

—

Յիշեցնում ենք մեր ընթերցողներին որ «Մըշակի» խմբագրութեան մէջ ընդունվում են նուիրատուութիւններ յօգուտ այն որբանոցի որ պիտի հիմնվի Թիֆլիսում հանգուցեալ Կայսր Աղէքսանդր II-ի անունով։ Նոյն որբանոցի համար նուիրատուութիւնները ընդունվում են և պ. Կասումովի առևտրական տան մէջ, որ գտնվում է Երևանեան հրապարակի վրա, Ջակելու տանը։

—

Մեզ խնդրում են յայտնել որ այս օրերս լոյս տեսաւ Շուշու քաղաքում պ. Տիգրան Նազարեանցի հրատարակութիւնների երկրորդ գրքոյկը՝ «Պօղոսնի ուսուցչի օրագրից» վերնագրով, գործ Լիտվոսի. Գրքոյկի գինն է 20 կոպէկ. Հասցէն. Шуша, Тиграну Назарянцъ.

—

Մեզ գրում են հետևեալը Սուխումից. «Սինօպի կողմերից հայ հողագործ բնակիչները, չը կարողանալով համբերել իրանց դրութիւնը Թիւրքիայում, ստիպվում են գաղթական լինել և առագաստաւոր մի նաւով գալիս են Սուխում, բայց երեք օր շարունակ մնում են նաւի մէջ, հրաման չը ստանալով ափ իջնել. Նաւի մէջ երկու յղի կանայք ծնում են։ Վերջապէս երեք օրից յետոյ հեռագրի հրամանով թոյլտուութիւն են ստանում ափ իջնել, բայց գաղթականները մնում են բաց օդի տակ, տեղ չունենալով պատսպարվելու. Խնդրում ենք հայ եղբայրներից չը զլանան այդ գաղթականների մասին հոգալու և նրանց մի բերրի տեղ շնորհելուն աշխատել։»

—

«Agence Russe» լրագիրը հերքում է որ ռուս կառավարութիւնը խառնվելիս լինէր Բօլգարիայի ներքին գործերում։

—

«Русскій Курьеръ» լրագրում կարդում ենք որ կոմս Կուտայսօվ կուղարկվի հարաւային Ռուսաստանը, այնտեղ պատահած անկարգութիւնները քննելու համար։ Հրէաների ջարդը պատճառեց Կիևի նահանգին 1,137,800 ր. վնաս։

—

Մայրաքաղաքի լրագիրները լսել են, որ թագաւորասպան կին, Գէսէ Գէլֆման, որի մահվան պատժի կատարելը, ինչպէս յայտնի է, յետաձգվեցաւ նրա յղութեան պատճառով, այժմ բանտում կալանաւորված լինելով, վիժել է երեխային։

—

«Спб. Вѣд.» լրագիրը հաղորդում է որ Մեծ Իշխան Կօնստանտին Նիկօլաեվիչ մայիսի 11-ին ուղևորվել է Կրիմ։

—

կորուստը ողբալով դուրս է ցայտում կրեսխոսի կուրծքից, մենք համարում ենք սուտ բարեպաշտութիւն, կամ կեղծաւորութեան դիմակ, որ քաշել պատռել հարկաւոր է. իսկ այն խիստ և անաչառ քննութիւնը որ հասում է պ. Երիցեանի գրչից, մինչև մեր եկեղեցիներում կատարվում է հոգեհանգիստ և վառ է խունկ ու մոմը, մեր կարծիքով ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի անազնիւ անխղճութիւն։ (Եր. 55)

Երիցեանն ասում է որ իր առնչքը հիմնված է լինելու փաստերի վրա։ Թէ որքան ճշմարիտ է այդ խոստումը, դրան կարող է պատասխանել Շահազիզեանը, որ իր գրքի մէջ ապացուցանում է թէ Երիցեանը Նազարեանցի վրա ստուեր գցելու համար դիտմամբ խառնում է Նազարեանցի գրուածների երեսները, հաւատացած լինելով որ ոչ ոք չի վերստուգի իր սուտը և կպցնելով մի երեսի միտքը անկապ կերպով միւս երեսի մտքին, դուրս է բերում Նազարեանցի խօսքերից մի յանցաւոր դատողութիւն։ Սա է անուանում անաչառութիւն «փորձի» աշխատակիցը՝ Վկայութիւնները բերելուց յետոյ, Շահազիզեանն աւելացնում է։

Ահա եգիպտական խորամանկ քրմերը որտեղ են իրանց համար լաբիրինտ շինել, ահա մեր դիպլօմատ խմբագիրների և օգնականների գետնափորը, որոնք նոյն իսկ պ. Երիցեանի կարծիքով, պիտի լինեն սառնասիրտ, խիստ և բարի, գիտենան ժամանակից օգուտ քաղել։ Ո՞րպիսի անուն տանք պ. Երիցեանի վարմունքին, երբ աշխարհ և յայտնի կերպով ապականում է ճշմարտութիւնը, սուտ կարծիք է ընծայում Նազարեանցին։ (Եր. 197).

Երիցեանը իր յօդուածի մէջ այն երևելի միտք է յայտնում որ գրողը պէտք է գիտենայ օգուտ քաղել ժամանակի տրամադրութիւնից։ Սորան Շահազիզեանը պատասխանում է.

Մենք շատ հաւանում ենք խմբագրի և այն յատկութիւնը որ ասում է. «խմբագիրը քաջ ծանօթ պիտի լինի իր ազգի տրամադրութեանը ու՝ պահանջներին, ինքն պիտի գիտենայ որ խնդիրը և երբ յարուցանել։» Կարդալով այդ նշանաւոր տողերը, ակամայ մեր ականջներից սարսուռ է վազում. որքան երագայույս խարէութիւն է պատճառում մարդու խօսքը, երբ դա դուռչակ է հանդիսանում ազգի տրամադրութեան ու պահանջներին. Հայոց եկեղեցին՝ վառած ջահերով բարբառում է. «Գառնա, Տէր, զայնոսիկ, ովք դառէին զիս.»—և պ. Երիցեանի հրամանատար խմբագիրը խեկոյն իմացաւ ժողովրդի տրամադրութիւնը և յարոյց Նազարեանցի խնդիրը. ինքն հրամանատարը անձամբ չը մասնակցեց, այլ պատուիրեց իր թիկնապահ օգնականին, որ դա արտասվող ժողովրդի աղօթքը խեղդէ նոյն հանգուցելոյ յիշատակի համար։ (Եր. 108).

Երիցեանը նոյն միջոցներ է գործ դնում Նազարեանցի դէմ, ինչ որ գործ են դնում բոլոր մարդիկ, որոնք ամբոխի մոլեռանդութիւնից և խաւարասիրութենից շահվել են կամենում. Նազարեանց պաշտպան է հանդիսանում տրգարութեան և մարդասէր զգացմունքի, նա յայտնում է այն միտքը որ ազգութիւնը և հաւատը տարբեր բաներ են.—Երիցեանը գցում է նրա երեսին յանդիմանութիւն ազգի մէջ կրօնափոխութիւն մտցնելու ցանկութեան մասին. Այդ հարցի վերաբերութեամբ խորհուրդ ենք տալիս ընթերցողին կարդալ Շահազիզեանի գրքի 243 երեսից սկսած մինչև 256 երեսը.

Յետադէմ, խաւարասէր կուսակցութեան ներկայացուցիչ հանդիսանալով, կամենալով հաճելի լինել մի յայտնի թանձրամիտ կուսակցութեանը, հպատակվելով իր խմբագրի հրամաններին խայտառակելու Նազարեանցին և ցոյց տալու նրան ազգի և եկեղեցու համար վերին աստիճանի վընասակար, այդպիսով նպատակ ունենալով պղտոր ջրում ձուկ որսալ և գրգռել խաւար ամբոխի մոլեռանդութիւնը այն մարդու դէմ որ մեռած լինելով այլ ևս չէ կարող իրան պաշտպանել յարձակմունքների դէմ, «փորձի» աշխատակիցը յանդգնում է մի և նոյն ժամանակ աղաւաղութեան դիմակը երեսին ծածկել և մեղադրել Նազարեանցին որ սա չէր հետևում իր ժամանակի առաջադէմ ռուս մամուլին. Ահա ինչ ենք կարդում Շահազիզեանի գրքում.

Բրէական յանցաւոր համարելով Նազարեանցին ազգի պատմութեան և եկեղեցու առաջ, պ. Երիցեանը անցնում է դէպի Նազարեանցի գործունէութեան ստացուածքը և մի մի չարդաւում է նրա խակութեան աստիճանները. Օրինակի համար նա ասում է. «Այդ գիտնականը Մօսկվայի նման քաղաքում նստած, աւելորդ է համարում մինչև անգամ ռուս գրականութեան վրա ուշադրութիւն դարձնել, այն ինչ այդ միջոցներում իսկ ռուս պարբերական հրատարակութիւնք, օրինակ «Современникъ» և «Русск. Вѣстн.» մինչև 1863 թ., այնպիսի առաջադէմ և նշանաւոր ընթացք ունէին, որ արժան էր դոցա հետևել.» Բայց այդ նշանաւոր առաջադէմ ընթացքին հետևել է Նազարեանցը և ոչ պ. Երիցեանը որ երկու բոպէ առաջ հայոց եկեղեցու իրաւունքը պաշտպանող համարեց նրանց, որոնք հինգ ամբողջ օր մեռելի մարմինը խայտառակեցին Կ. Պօլսի փողոցներում. (Եր. 257)

Շահազիզեանի գիրքը ոչ թէ միայն այն կողմից հետաքրքիր է, որ ծանօթացնում է մեզ Նազարեանցի ամբողջ գործունէութեան հետ, վերականգնեցնում է ստնակոխ արած ճշմարտութիւնը, բայց թանգագին է մեզ համար և այն պատճառով, որ արգասիք է մի շատ հազուագիւտ յատկութեան մեր մէջ. Հայի մէջ հերոսութիւն ասված զգացմունքը շատ քիչ է պատահում. հայը աւելի հակված է ամեն բարձր, յարգելի, մաքուր, պայծառ երևոյթ աղտոտելուն, քան թէ հերոսաբար պաշտպանելուն. Մանաւանդ թանգ պիտի լինի իւրաքանչիւր հայի համար Շահազիզեանի հերոսութիւնը, քանի որ նա աներկիւղ հանդէս է դուրս գալիս պաշտպանելու Երիցեանի պէս մարդու գրչով գրպարտված և ցեխոտված մի արդէն մեռած, յարգելի գործիչի յիշատակը, որ այլ ևս ինքն իրան չէ կարող պաշտպանել այն խաւար և ժանդոտ նախանձով լի կուսակցութեան դէմ, որի միայն արտայայտիչ լինելու յանձն էր առել Երիցեանը.

Լրագրական յօդուածի սահմանափակ գիրքը մեզ թոյլ չէ տալիս աւելի քաղուածներ անել Շահազիզեանի համակրելի, հետաքրքրական, յարգելի աշխատանքից, և այդ պատճառով խորհուրդ ենք տալիս իւրաքանչիւր հային գնել «Հրապարակախօս ձայն» գիրքը և կարդալ նըրան մեծ ուշադրութեամբ. Գրքի ոճը թեթև և դուրեկան է և 351 երեսից բաղկացած հաստ գիրքը շատ հեշտութեամբ և շուտով է կարդացվում.

Վերջացնում ենք մեր յօդուածը արտատպելով այստեղ Շահազիզեանի գրքի հետևեալ վերջին տողերը.

Ես գիտեմ որ մարդկութիւնը, եթէ ոչ շարունակաբար, բայց մշտապէս առաջ է գնում և մենք, որպէս մի փոքրիկ հասարակութիւն, մարդասէր դարուս օրէնքով ապահովված, չը պիտի դադարենք այդ առաջադիմութեան ճանապարհին. Սակայն ես մի բան ես գիտեմ. ձեր մտաւորական սովորութիւնները, պատասխանի պէս կարծրացած ձեր մէջ, արդէն ստացել են իրանց հասակը և ձեր և փոփոխվել այլ ևս կարող չեն. Իմ միակ յոյսս է այն մանուկ ազգը, որի կենդանութեան տերևները ահա սկսում են կանաչել. բայց և այնպէս մեծ տրտմութիւն կայ սրտիս վրա. ես մտածում եմ որ այդ տերևներից շատերը, դեռ ծաղկի ու պտղի չը հասած՝ նոյն յիշատակմութեան հիւթերից պիտի զրկվին ու գետին ընկնին. Ուրեմն մնում է ինձ դողդոջուն քայլերով մտնել այն ազնիւ շրջանին, որ բաղկացած է մի փոքրաթիւ, բայց ազնիւ և նպաստող անձերից, որ ընդունակ է ճանաչել իր առօրեական չարն ու բարին և գին դնել իմ այս համեստ խորհրդածութեանս. Եւ Աստուծոյ օրհնութիւնը անպակաս լինի դոցանից.

«Հրապարակախօս ձայն» գիրքը բաղկացած է չորս յօդուածներից և ունի սկզբում Ս. Նազարեանցի պատկերը.

Ցանկալի է որ ամեն մի հայ, որ չէ պատկանում խաւարասէրների նախիրին, իր սեղանի վրա ունենար այդ գիրքը.

Գ. Ա.